

KOVÁCS SÁNDOR

HÁNYATOTT SORSÚ MAGYAR EMLÉKEK A BORZSA MENTÉN

A DOLHAI CSATA EMLÉKMŰVE

A Borzsa felső folyásánál, ahol a folyó a Borló-hegység, a Borzsa-havasok és a Nagyszőlősi-hegygerinc szorításában egy kis katlant kialakítva jobbról egy kis mellékág, a Szvinka-patak vizét öleli magához, az egész völgy leggazdagabb múltú, legtöbb nevezetességgel rendelkező települése fekszik. Ez Dolha (Долбе). Az okmányok szerint a falu a 14. század közepén alakult ki. A történelem bűvárai tudni vélik, hogy a két víz találkozásánál hajdanán vár állott. A vár és a település neve összeforrt birtokosaival, akik egy, a honfoglaló magyarokhoz Kijevnél önként csatlakozott orosz herceg leszármazottjainak vallották magukat. A herceget Árpád a honfoglalás után ezen a vidéken telepítette le. A család Hosszúmezei (*Hosszúmezey*) néven vált ismertté, 1403-ig az oklevelekben ezen a néven szerepeltek. A család tagjai 1404. február 5-én egy Kassán kelt adománylevélben már Dolhayaknak írták magukat, és ettől kezdve a falut is Dolhának nevezik. Később már nem találkozunk a korábban használt Hosszúmező névvel. Ennek a magyarázata valószínűleg az lehet, hogy a közbeszédben a betelepült szláv népesség saját nyelvén Hosszúmezőt már régen Dolhának nevezte. Dolhát 1971-ben városi jellegű települési rangra emelték. A független Ukrajna idején ezt a státuszt visszavonták. Ma egy nyolc települést egyesítő kistérség központja a Huszti járásban, lakossága a 2001-es hivatalos népszámlálási adatok szerint 6794 fő, ebből 14 fő magyar nemzetiségű.

Dolha a 18. században az egyetemes magyar történelembe is beírta a nevét. Az 1703. június 7-i dolhai csata a Rákóczi-szabadságharc kibontakozásának legjelentősebb eseménye – fájó emléke máig elevenen él a köztudatban. Ezen a napon Esze Tamás ezerötszáz fős kuruc csapatával a Beszkidek felé igyekezett, hogy találkozzon Rákóczival. A kuruclegények a Borzsa folyó partján ütötték fel táborukat. Károlyi Sándor szatmári főispán jól felfegyverzett lovasaival azonban rájuk támadt. Az eseményeket ifj. Pap József *Adalékok Máramaros történetéhez* című, 1909-ben megjelent mun-

kájában írta le. Sorait a *Máramaros megye* (Hatodik Síp–Mandátum Kiadó, Budapest–Beregszász, 1997) című gyűjteményből idézzük:

„A Dolhán tartózkodó kurucok csatarendbe sorakozva várták Károlyi támadását. Thaly Kálmán, a Rákóczi-kor legnagyobb ismerője tagadja, hogy váratlanul támadták volna meg a labancok a kurucokat. Szerinte Esze Tamás vitézei meglehetősen előnyös hadi állásban voltak a támadásnál. Dolha széles utcáján állott a lovasságuk, míg gyalogságuk e falu és a Borsova vizének kanyarulata között foglalt helyet, úgy hogy hátukat a folyó fődözte.

A csata délután 4–5 óra között kezdődött. Károlyi lovasai megkerülték a kurucokat. Az ütközet kimenetele előre látható volt. A fegyvelmetlen pórság nem bírt ellen állani a fegyvelmezett csapatoknak. Megfutamodott. Az elesett kurucok számát 50 emberre teszik a tudósítások, köztük volt Nagy Márton, a lovasság kapitánya is. Tizenhárom kurucot pedig elfogott Károlyi. Azonkívül három vörös Rákóczi-zászlót (a fejedelem emlékirataiban öt zászlót említ –K.S.) nyert hadizsákmányul. De a labancoknak is lett veszteségük. Több tisztjük veszett oda.

A pórság annyira szétszaladt az ütközet után, hogy Esze Tamás oldala mellett csak 50 gyalogos és 50 lovas maradt. Károlyi nem üldözte őket, hanem a post festa érkezett máramarosi nemesi seregre bízta az üldözést és visszatért Szatmárba. A máramarosi nemesek is meggondolták a dolgot és szépen szétoztlottak.

Károlyi a Dolhán nyert kuruc zászlókat nagy diadaljel gyanánt Bécsbe vitte és eldicsekedett győzelmével. A bécsiek azonban kinevették, mire a büszke főúr haragjában áttért Rákóczi pártjára.

Az elesett kurucok tetemeit a már egyszer említett Dolhay György összegyűjtette és eltemette. Azon helyet, ahova Károlyi a kurucokat beszorította, a dolhai nép máig „Lemácski”-nak hívja. Ez a név onnan ered, hogy a kurucok nagyrészt beregi oroszok voltak s azokat Máramarosban „Lemák” néven nevezik. (Sic!)”

Az egyenlőtlen összecsapást a *Budapesti Hirlap* 1901. június 20-i számában pedig így ecsetelte: „... s a 3000 főnyi csapat romjaiból csak 200 paraszt-gyalogos és 50 lovas ment Rákóczi elé a vereckei szorosra. Károlyi öt libertás zászlót vett el a kurucoktól, a melyeket Rákóczi küldött nekik. E diadaljelvényekkel Károlyi személyesen ment föl Bécsbe, a hol azonban elismerés helyett gúnyosan fogadták az „egy pár paraszt megölése miatt.” Sőt megtették a magyar nemessel azt a csúfságot is, hogy vám fejében egy aranyat fiztettek vele. Ekkor mondta Károlyi, mint a család nagyjértékü le-

véltárában olvasható, hogy: „Drágán fogja megfizetni Bécs ezt az aranyat. “ Rögjön föl is ajánlotta szolgálatát Rákóczinak s vele együtt csakhamar az egész nemzet a fejedelem szabadságszászlói alá sorakozott.”

A faluban az összecsapás kuruc áldozatainak (vannak olyan források is, amelyek számukat nem ötvenre, hanem 150 főre teszik) közös sírhantját a nép Rákóczi sírhalmának nevezte és nagy tisztelet övezte. A Piac téren egy emlékkereszt idézte a kuruc talpasok emlékét.

Az emlékkereszt egy régi képeslapon

Az összecsapás 200. évfordulója előtt, 1901-ben Demjánovich Endre dolhai esperes-paróchus és tiszteletbeli kanonok, valamint Hatfaludy László főszolgabíró a sírhalmom a környék népének közadakozásából emlékoszlop állítását kezdeményezte. Valószínűleg ez volt az országban az első indítvány egy kuruc emlékmű felállítására. Az 1903. június 8-án, pünkösöd hétfőjén (egyes újságokban az avatást június 7-re helyezik) megtartott avatási ünnepség védnöke a környék legnagyobb birtokosa, Teleki Gyula gróf, országgyűlési képviselő volt. A nap hangulatát a görögkatolikus templomban ünnepi szentmise alapozta meg.

„Majd megkezdődött a tulajdonképpen való ünnepség. Kovássy Zoltán, a szigeti tanítónevelő-intézet igazgatója tartotta az ünnepi beszédet a tőle megszokott ékesszólással. A mi ezután következett, az olyan lélekemelő

momentum volt, a melyben csak nagy ritkán van része a magyarnak. Föllépett az emlékoszlop talapzatára Balogh Mihály vikárius és mondott orosz nyelven olyan szónoklatot, hogy köny csillogott a szemében mindenkinek, a ki csak nemileg is bírja ezt a nyelvet. Elmondta a több ezer főnyi orosz népnek, hogy ki volt Rákóczi, hogy ezelőtt kétszáz évvel az ő őseik voltak az elsők, a kik „Istenért, Hazáért és Szabadságért“ a Rákóczi hívó szavára fegyvert fogtak. Ugyanezt tették 48-ban a Kossuth szavára. Századok óta tehát mindig együtt tartottak a magyarral, mint jó testvérrel, a kívül, ha a nyelv nem is hangzott össze, de a szív mindig össze dobant. Elmondta, hogy ha majd fiaik és leányaik e térre jönnek és meglátnák ez oszlopot, rajta a Turul madarat és a hit keresztjét s ha otthon megkérdik, hogy miért állították ezt a szép emlékoszlopot ide, mesélgék el nekik a magyar szabadságharcok legendáit, a melyeknek hősei között az ő őseik is ott voltak.” – írta az ünnepségről a *Budapesti Hirlap* június 11-én. Minden egyes szónoklat elhangzása után az emlékműre egy koszorút helyeztek el, majd végezetül az emlékművet Szabó Sándor alispán vette át.

Az emlékmű avatása (Maurer Mór felvétele a Vasárnapi Ujság 1903/34. számából) és az emlékmű egy korabeli képeslapon

A *Vasárnapi Ujság* 1903/34. számában az emlékműről így írt: „Az emlékszines homokkő talapzaton álló, hazai fehér márványból készült oszlop, melynek tetején kiterjesztett szárnyú turul madár áll. Az emlékmű igen sikerült s valóban díszére válik a Fő-térnek, melyet a görög-katholikus templom és paplak, a Teleki grófok bástyákkal környezett kastélya s az állami és községi iskolák épületei vesznek körül.”

A ruszkcikai fehér márványból mívesen faragott, 1,5 m-es oszlop talapzata hasonló magasságú, s ugyancsak szépen faragott, ívelt formájú. Az emlékművet egy masszív, kőből épített, több mint fél méter magas, lépcsőzetes, faragott kövekből épített négysoros alapra helyezték. A talapzat szemközti (északi) oldalára a következő feliratot vésték:

**Istennel
a hazáért
és a szabadságért! –
A II. Rákóczi Ferenc
szabadságharcának első csatájában
1703. június 7-én elesett
kurucz vitézek emlékére.**

A hátsó (dél felőli) oldalán pedig ez állt:

**Kiontom vérem
apámért, anyámért,
megöletem magam
szép gyűrűs mátkámért.
Meghalok én még ma
magyar nemzetemért.**

Az első felirat szövegét a források egyformán közlik, a sorok szerinti tördelést a talapzat formájából valószínűsítettük. A második felirat szövegének tördelését is csupán feltételezzük. Az utolsó sora viszont a különböző forrásokban eltérő. A fentebb közölt szöveget dr. Csató György *Rákóczi-emlékek és -emlékhelyek Kárpátalján* című könyvében adta közre. Azonban dr. Kovássy Zoltán a *Honismeret* című folyóirat 1983/5. számában megjelent *A dolhai csata emléke* című cikkében az utolsó sor: **DRÁGA HAZÁMÉRT**, de találkoztunk **MAGYAR HAZÁMÉRT** változattal is. Mivel mára már nem az eredeti állapot maradt fenn, ezt nehéz egyértelműsíteni.

Az oszlop tetejére egy félgömbön álló, felszállni készülő, kiterjesztett szárnyú, inkább sasra emlékeztető aranyozott turulmadár került. Egyes leírások az oszlopon keresztet is említenek, ám ez a képekből nem vehető ki. Talán a félgömbre volt erősítve, mivel a források a madár alatt említik.

Kovássy említett cikkében tudni véli, hogy az emlékmű Resicabányán (*Krassó-Szörény vármegye székhelye, ma Reșița Romániában*) Riber János tervei alapján készült, és a felállítással együtt 2200 koronába került.

Az összetűzés helyének szentté avatása céljából 1909–11-ben Istenszülo Szűz Mária Mennybevitele tiszteletére új görögkatolikus templomot építettek.

A kurucáldozatok az építés során előkerült földi maradványait a templom falai között, közös sírban, ünnepélyes gyászszertartás keretein belül helyezték örök nyugalomra. Ez volt abban az időben egész Máramaros legnagyobb temploma. Az egykori görögkatolikus templom ma az ortodox híveket szolgálja.

Trianon után, a csehszlovák uralom idején a többi magyar emlékműhöz hasonlóan ezt is el akarták távolítani. A *Prágai Magyar Hírlap* 1923. március 18-i számának egyik tudósítása erről számolt be: „Egy Dolháról Beregszászba jött mész munkás elbeszélése szerint 13-ára virradó éjjel ismeretlen tettesek ledöntötték a Dolha község (Bereg megye) piacán álló Turul-emlékoszlopot. Állítólag egy három tagból álló kompánia mulatozás után, berugott állapotban követte el ezt a merényletet. Az emlékoszlopról csak a Turul felső teste zuhant le, a madár karma a talappal áll. [...] a dolhait azonban egyszer már el akarták távolítani, a lakosság azonban küldöttségileg kérte annak meghagyását.” A kolozsvári *Ellenzék* című lap 1923. március 20-i száma megjegyzi: „Dolhán nem ez az első szoborrombolási eset. Négy évvel ezelőtt kísérletet tettek arra, hogy a Turul-szobrot ledöntsék, de ekkor a ruthének ezt a gaztettet megakadályozták. A cseh demokrácia újabb hőstettet könyvelhet el a dolhai Rákóczi-szobor lerombolásával.”

Dr. Csatóry György említett könyvében a helyreállításról is ír: „Az ügy kapcsán az illetékes szervek tekintélyes költségek igénybevételével (2526 korona) az emlékmű felújítását határozták el, ami azt jelentette, hogy a rajta lévő márványba vésett magyar szöveget megsemmisítve ruszin nyelvűre fordították. [...] A munkálatokkal még 1923-ban elkészültek, visszakerült az 1,5 méter magas márványoszlop, de turulmadár nélkül...”

A lecsiszolt felületre, a talapzat elülső részére cirill betűkkel ruszinul ezt vésték:

**С Богом
за Отчизну
и Свободу!
На памятку первой битвы
7-юнія 1703 года
упавших
героев куруцов
П. Франца Раковця.**

A talapzat hátoldalára pedig ezt:

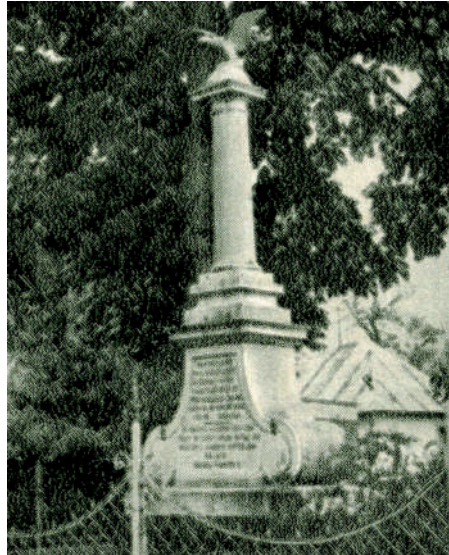
**Пролю Кров
за Отця, за Матер.
Погибну я еще днес**

за мнѣ заручену
невесту – Помру
я еще днес за свою
дорогу Отчизну.

A talapzat két oldala a ruszin nyelvű felirattal ma. (A szerző felvételei.)

A kis magyar világ idején, 1941-ben az emlékoszlopra új turul került. Az MTI 1941. augusztus 21-én így tudósított: „Szent István napja a kárpátaljai Dolha községnek hármas ünnepe volt. Az első magyar szent király ünnepén kívül ezen a napon tartották meg a csehek által romba döntött és most visszaállított Turul szobor, valamint a Pécs testvérváros által adományozott országzászló felavatását.” A Kárpáti Híradó augusztus 22-én pedig ezt írta: „Néhány évvel a csehek kárpátaljai átmeneti uralmának megkezdése után egy brutális cseh csendőr

Az 1941-ben helyreállított emlékmű az új turullal. A talapzaton lévő felirat nem egyezik meg a maival. (Korabeli képeslap mozaikképe.)

került vissza az oszlopra, sőt még a magyar szöveget is kivéstek az emléktábláról, Pécs testvérvárosának egyik nemesszívű polgára: Mattyasovszky Zsolnay Margit adományából a Turul-madár a napokban fölkerült az emlékmű tetejére s az emlékművet is föliratokkal látták el.”

Sajnos sem a tudósításokból, sem pedig az 1940-es években készült postai képeslapokból nem derül ki az új feliratok szövege. Azt sem tudjuk, hogy új táblával fedték-e le a cirill betűs felvételt, vagy az új felirat kétnyelvű volt-e.

A második világháború után az újabb turulmadarat a szovjethatóságok tüntették el, későbbi sorsáról nincs információnk. Az oszlopról eltávolították a kis magyar világ idején felkerült magyar nyelvű feliratot. Amennyiben az 1941-es helyreállításkor a cseh időben felvételt ruszin nyelvű feliratot új táblával takarták el, akkor a cseh időből származó cirill betűs sorok váltak újra láthatóvá, és ez olvasható ma is. Ha viszont a cseh időben vésett feliratot 1941-ben eltüntették, és új – magyar vagy kétnyelvű – feliratot róttak a talapzatra, akkor bizony a mai felirat a szovjet időkben készült.

A vörös uralom idején az emlékoszlopnak valószínűleg a kommunisták számára oly fontos forradalmi szent eszmét hirdető küldetése miatt kegyelmezték meg. Az idő múlásával az emlékmű nagyon elhanyagolt állapotba került. Csak a 2000-es években sikerült az emlékoszlopot felújítani. Első lépésként 2002. július 20-án a felújítás után az emlékoszlop mögött egy magyar nyelvű márványtáblát avattak fel. Ez felidézi az eredeti magyar nyelvű feliratot:

**ISTENNEL A HAZÁÉRT ÉS A SZABADSÁGÉRT!
A II. RÁKÓCZI FERENC SZABADSÁGHARCÁNAK
ELSŐ CSATÁJÁBAN 1703. JÚNIUS 7-ÉN
ELESETT KURUC VITÉZEK EMLÉKÉRE.
KIONTANI VÉREM APÁMÉRT, ANYÁMÉRT,
MEGÖLETNI MAGAM SZÉP GYŰRŰS MÁTKÁMÉRT.
MEGHALOK ÉN MÉG MA MAGYAR NEMZETEMÉRT.
RÁKÓCZI SZÖVETSÉG 2002 BEREVIDÉKI MAGYAR
BEREGSZÁSZ KULTURÁLIS SZÖVETSÉG**

A csata 300. évfordulójának ünneplésére készülve a Kárpátaljai Magyar Szervezetek Fóruma felkérte Matl Péter munkácsi szobrászművészt a turul rekonstrukciójára. A művész személyes közléséből tudjuk, hogy a megformáláshoz csupán egy homályos kép állt rendelkezésére. Ez alapján kellett megalkotnia az új, immáron harmadik turulmadarat. Az alkotást Lembergben (*Lviv*) öntötték bronzba. A madár felhelyezése előtt a művész

az oszlop rögzítését is megerősítette. Az ugyanis csak rá volt helyezve a talapzatra és mozgott. Valószínűleg ezért volt könnyű ledönteni is. Matl Péter a talapzatba fémtüskét helyezett, és erre ültette rá az oszlopot, az illesztést pedig kötőanyaggal is megerősítette. 2003. június 8-án neves kárpátaljai és anyaországi közéleti személyiségek jelenlétében felavatták az oszlop tetejére visszaszállt turulmadarat. A magyarság újabban megalkotott madara karmai között Szent István király „sárkányos” kardjának másolatát tartja. Az avatáskor a talapzat nyugati oldalára egy kis emlékeztető táblát erősítettek fel:

**VISSZAÁLLÍTOTTA
A KÁRPÁTALJAI MAGYAR
SZERVEZETEK FÓRUMA
2003. JÚNIUS 8.**

Az emlékoszlop 2002-ben turul nélkül és 2003-ban a harmadik turul avatásán. (A szerző és Vári Fábán László felvételei.)

A dolhai Rákóczi-oszlop kapcsán még egy szembetűnő változás figyelhető meg. Az eredeti emlékmű magas, négysoros, faragott kövekből emelt talapzaton állt. Valószínűleg az eltelt idő alatt a talajszint megemelkedése következtében ma az alépítmény lényegesen alacsonyabb, mindössze kétsoros.

Beregvidék magyar társadalmi szervezetei a dolhai önkormányzattal közösen minden év júniusában a csatáról megemlékező ünnepséget rendeznek az emlékoszlopnál.

ORSZÁGZÁSZLÓ DOLHÁN

1941. augusztus 21-én Dolha Piac terén, a fentebb bemutatott kuruc emlékmű mellett avatták fel az Országzászlót. Másnap a *Kárpáti Híradó* számolt be az avatási ünnepségről: „Közvetlen a Turul-emlékmű mellett állították föl Pécs város közönségének ajándékát, az országzászló emlékművet. A másfélméter magas négyszög alakú országzászló talapzat egyik oldalán magyar, másik oldalán ruszin fölírással ez olvasható: »1939. MÁRCIUS 17; A FELSZABADULÁS EMLÉKÉRE« (kiemelés tőlem – K.S.)”.

Az ünnepségre kivonult Dolha és környékének színes népviseletbe öltözött népe. Az emlékművel szemközt díszemlényt emeltek és felsorakozott a katonaság díszszezada is. A rendezvényt megtisztelte leveldi Kozma Miklós, Kárpátalja kormányzói biztosa.

„Dolha község képviselőtestületének díszülését, amelynek keretében az emlékmű fölavatása megtörtént, Dobos Jenő főszolgabíró nyitotta meg. Üdvözölte a megjelenteket, majd őszinte köszönetét mondott Pécs testvérvárosnak az országzászló adományozásáért.

*A dolhai Országzászló avatásán készült felvételeken balról a résztvevők egy csoportja, jobbról Kozma Miklós ünnepi beszéde közben.
(Országzászló, 1941.)*

Kovály János községi bíró magyar- és ruszinnyelvű beszédében a szentistváni gondolat gyakorlati jelentőségét méltatta és rámutatott arra, hogy a múltban a magyar nemzet és a ruszin nép mindenkor a legnagyobb megértésben élt együtt. Beszédét Nagymagyarország föltámadásába vetett hittel fejezte be.” – olvashatjuk az idézett lapban.

Dorohovics József dolhai körjegyző, Geletka József igazgató-tanító ruszin nyelvű felszólalását követően Bencze György országgyűlési képviselő ruszin és magyar nyelvű beszédében kihangsúlyozta, hogy csak az évszázados hagyományokon nyugvó, megértő ruszin-magyar együttélés és szilárd összetartás hozhatja el a szebb és boldogabb jövőt. Ezt követően Dr. Várnay Elemér, Pécs város tanácsnoka átadta Dolha községnek a díszes nemzetiszínű selyemzászlót, és vitéz Budaváry László volt nemzetgyűlési képviselő, az Erekyés Országzászló Nagybizottság képviselője beiktatta azt. Az ilosvai járási főszolgabíró felesége, Dobos Jenőné, a zászlóanya csakrot kötött a lobogóra.

„... majd Kozma Miklós kormányzói biztos emelkedett szólásra lelkes éljenzés közben. [...] A kormányzói biztos rövid, nagyhatású beszédében méltatta első szent királyunk jelentőségét. Beszédében rámutatott arra, hogy a ruszin nép józan politikai érzéke és bátor népi öntudata mutatja meg azt a politikát, amelyet Kárpátalján követni kell, mert Kárpátalja népe sem nem nagyorosz, sem nem ukrán, hanem kizárólag ruszin. [...]

Hosszantartó lelkes éljen követte a kormányzói biztos rövid beszédét, majd Dorohovics Józsefkörjegyző átvette az emlékművet és az országzászlót megőrzésre. Megható volt, amidőn a képviselőtestület tagjai helyükről fölállva ünnepies fogadalmat tettek arra, hogy a Turul-emlékművet és az országzászlót mindenkor megőrzik és istápolni fogják a történelmi magyar–ruszin testvériséget. A magyar és a ruszin himnuszok eléneklésével ért véget az impozáns hazafias ünnepség, amely után a dolhai levették díszmenetben vonultak el a kormányzói biztos és a többi megjelent előkelőségek előtt.” – írta a Kárpáti Híradó idézett száma.

Az Országzászló sorsát a szovjetrendszer pecsételte meg, helyére szovjet emlékművet emeltek.

HŐSI EMLÉKMŰ ÉS ORSZÁGZÁSZLÓ BILKÉN

A Borzsa-völgy másik nagymúltú települése Bilke (*Билки*). A település ősi múltjára utalnak az itt talált bronzkori, kelta eredetű és a Kr. e. 12–11. századi leletek. A település a Bilkey család fészkeként már a 14. század óta nagy jelentőséggel bírt. 1711-ben, a család kihalása után a birtokot a

királytól Liebenberg báró kapta meg. Későbbi birtokosai között találjuk a Romocsaháziakat, a Pálffyakat, a Kereszteseket. A 19. század elején Bilke gazdasági életében meghatározó szerepet játszott vasércbányája, vashámo-ra, fűrésztelepe, néhány vízimalma és vízi fűrészüzeme. Gazdag múltjának bizonyítéka egykori mezővárosi rangja. Jelentőségét támasztja alá, hogy 1822-től vásártartási joggal ruházták fel, 1873-tól pedig heti vásárokat is tartott. A 20. század elején a Borsavölgyi Kisvasút megnyitása újabb lendületet adott fejlődésének, mivel Bilke egyik jelentős állomása lett. Sajnos ma már a vasút ezen a szakaszon nem üzemel. Ma a Huszti járáshoz tartozó Bilke egy hat települést egyesítő kistérségi központ, lakossága a 2001-es hivatalos népszámlálás tükrében 8087 fő, ebből 19 fő magyar nemzetiségű.

1943. május 25-én a település központjában, a görögkatolikus templom előtt avatták fel az Országzászlóval kombinált Hősök Emlékművét. Az avatási ünnepség reggel 8 órakor az előkelőségek fogadásával kezdődött. A kormányzói biztos képviselőként megjelent dabasi Halász Géza miniszteri tanácsost Márkus László községi főjegyző és Ulinec László községi bíró fogadta. Először a különböző felkezetek templomaikban misén illetve istentiszteleten vettek részt. Ezt követően a tömeg a felavatásra váró emlékmű elé vonult, a levették és az iskolák növendékei felsorakoztak a talapzatnál. A község vegyes dalárdája elénekelte a Hiszekegyet, majd az Ereklés Országzászló Nagybizottsága nevében Budaváry László szólalt fel.

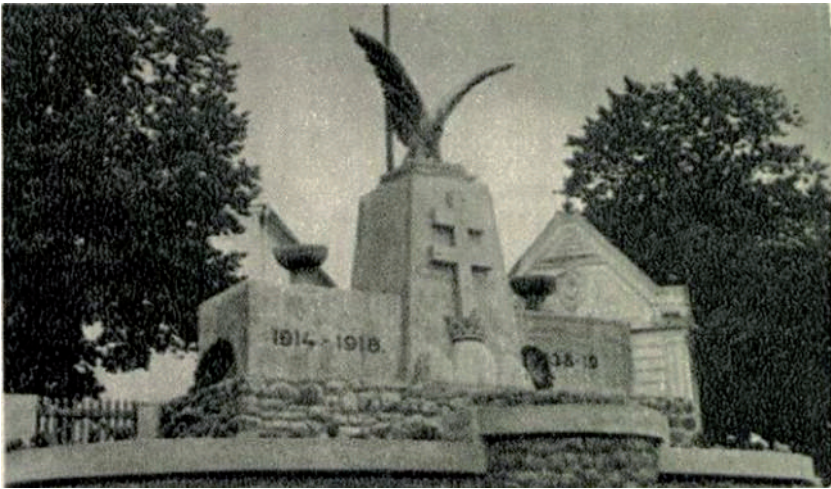
Az ünnepségről a *Kárpáti Híradó* június 1-én számolt be: *„Bilke községben, a magyar gondolatot hirdetett Kurtyák-párti községben, ahol a Kurtyák-párti szervezet elnöke, most országgyűlési képviselő, a magyar életet jelképező református templom mellett a görögkatolikus és görögkeleti hitfelekezetek templomai állanak, mintha csak jelképei lennének ennek a hármasság összefogásnak, amelynek látható eredményeképpen ott díszleg Bilke község szívében a monumentális emlékmű és magasra emelkedik és égre mutat az árbocrud, amelynek feléig felhúzza leng a háromszínű zászló.*

– Ez a zászló, itt a Kárpátok közt azt kell jelentse, hogy törhetetlen a magyar erő! – ezekkel a szavakkal adta át vajnai Vojnits Aladár Szabadka város kultúratanácsnoka, aki egyben a Délvidék üzenetét tolmácsolta Északnak.”

Illiczky Sándor főtanácsadó magyar és ruszin nyelven elmondott beszédében többek között kihangsúlyozta: *„De ez az emlékmű azoknak előttünk mindig szent emléket és hazafias önfeláldozását is hirdeti, akik Trianon átkos évtizedeiben idegen uralom erőszakosságából és önkényéből kifolyólag a magyar gondolat áldozataivá lettek s akik Kárpátalja, Erdély*

egy része és a Délvidék, a Bácska örömteljes visszacsatolásakor életükkel fizettek a magyar föltámadásért és reneszánszért. Mert gondoljunk csak egy röpké pillanat idejére arra, hány férfinak, hány nőnek, sőt hány gyermeknek kellett a legutóbb eltelt harmadfél évtized során mártíriumot vállalnia a magyar állameszméért, a magyar igazságért, vagy az ezekkel való szoros összekötöttségért világháborús arcvonalakon kívül a polgári életben is? És ezek áldozathozatala talán még nagyobb volt, mint azoké, akiket katonai parancs hívott az arcvonalra, mert olyan körülmények között és olyan helyzetben szenvedtek vértanúságot, ahonnet mások legalább a puszta életüket menthették és mentették volna.

– Bilkén pedig fokozott és kettős jelentőséget nyer a hősök napja és a hősök emlékművének leleplezése, mert Bilke a kárpátaljai területnek egyik központja, ahol a magyar gondolatnak és igazságnak nemcsak magyar, hanem ruszin hőseit is ünnepeljük.” (lásd: Kárpáti Hiradó, 1943. június 1.)

*A bilkei Hősök Emlékműve és Országzászló
egy korabeli képslap mozaikképén*

Beszéde után ünnepélyesen átadta az emlékművet és az Országzászlót Márkus László községi főjegyzőnek. A főjegyző „Beszédében ismertette a mű létrejöttének történetét, majd bejelentette, hogy kettős feladatot teljesít: az egyik az, hogy mint a község főjegyzője, ezt a művet, mint a község tulajdonát megőrzés végett átveszi, a másik, neki tetszetősebb feladat, hogy mint a végek őrtálló magyarja, olyan tárgyat vesz megőrzés végett át, amely tárgy

azoknak kegyeletes emlékét őrzi, akik vele egysorban állták a harcot.” – írta az idézett lap cikkírója.

Ulinec László községi bíró ruszin nyelven szólt a közönséghez, megköszönte Szabadka városnak az Országzászlót. A lobogót a Himnusz hangjai mellett felvonták, majd félárbocra eresztették. Az ünnepség koszorúzással fejeződött be.

A település főterén, az útkereszteződésben, a görögkatolikus templom előtt emelt csonka gúla formájú emlékmű homlokzati oldalán a korona fölött nagy méretű kettős kereszt domborodott, tetején hatalmas turullal. Mögötte az országzászló árbochrúdjá tört az ég felé. Két oldalról tömbök fogták közre, ezek tetején egy-egy kehely volt. A bal oldali tömb felirata **1914 – 1918**, a jobb oldali felirata a rendelkezésre álló felvételtől megbízhatóan nem olvasható ki.

*A bilkei szovjet emlékmű drótkötéssel megerősítve 2010-ben.
(A szerző felvétele.)*

Sajnos ez a szép emlékmű is a szovjetrendszernek esett áldozatul, a magyar szimbólumokat eltávolították róla, majd lerombolták. Maradványaira 1965-ben ráépítették a szovjet hősi emlékmű hatalmas tömbjét. Ennek a tetején a rendszerváltás után az ótagú csillagot kereszt váltotta fel. Az emlékmű a 2000-es években már olyan rozoga állapotba került, hogy azt drótkötéssel összefogva

tartották egyben. A balesetveszélyes állapotú emlékművet 2013-ban elbontották. Darabjaiból a tér másik oldalán, a Fircák Kroton emlékmű közelében 2015-ben a második világháború valamennyi áldozatának emeltek új emlékművet.

Az Országzászló és Hősi Emlékmű maradványait pedig teljesen elbontották. Helyén egy érdekes keresztet állítottak. Ezt, vagyis a Józán Testvériség Emlékkeresztjét eredetileg 1874-ben a község temetőjében emelték, és IX. Pius pápa nevében szentelték fel. Egyik oldalán a felirat büszkén hirdeti: **КРЕСТ ПОБЕДИЛ ПОГАНСТВО / ПОБЕДИТ И ПЬЯНСТВО** (A kereszt legyőzte a pogányságot / Legyőzi a részegeskedést is) A másik oldalán pedig ez olvasható: **ПАМЯТНИКЪ БРАТСТВА ТВЕРЕЗОСТИ ЗАВЕДЕНОГО ОТЪ ПИЯ ПАПЫ IX 1874** (A józan testvériség emlékkeresztje emeltetett IX Pius pápa nevében, 1874)

*A bilkei Országzászló helyén a Józán Testvériség Emlékkeresztje 2023-ban.
(Vaszil Zekan felvétele.)*

ORSZÁGZÁSZLÓ ÉS EREKLYEZÁSZLÓK SALÁNKON

Délebbre, ahol a Borzsa folyó kiszabadul a Borzsa-havas tömbjének fogságából, sodrását megzabolázva válik nyugodtabb, síksági jellegűvé. A folyó és a Nagyszőlősi-hegység nyugati nyúlványa, a 312 m magas Helmec (*Hömlöc*,

Salánki Helmec)-hegy között, az egykori Ugocsa vármegye északi, nagyrészt lapályos, mocsaras vidékén fejlődött ki Salánk. Írásos források a magyar lakosságú települést először az 1330-as években említették. A Gutkeled nemzetség tulajdonában volt, majd annak szétágazása után tartósabban a Rozsályi Kunok birtokolták. Kihalásuk után a Barkóczyak, majd a Károlyiak tették rá a kezüket. Salánk történelmének legfényesebb lapját a kuruc korban írták (lásd alább!). A Tiszaújlaki kistérséghez tartozó község lakossága a 2001-es népszámlálás szerint 3110 fő, ebből 2738 fő magyar nemzetiségű.

Salánk 1938-ban, az I. bécsi döntés értelmében visszakerült az anyaországhoz. Nem sokkal ezután, 1938. december 18-án a községben Országzászlót avattak. A *Pesti Hírlap* december 21-én egy szűkszavú közleményben számolt be az eseményről: „A beregmegyei Salánk község Országzászlóját az Ereklýés Országzászló Nagybizottsága nevében vitéz dr. Pólya Antal miniszteri tanácsos avatta fel. Bocska Imre ezredes a katonai hatóság, Egry Károly főszolgabíró és Vojnich Mátýás a helybeliek nevében beszélt.”

Az emlékmű sorsának alakulásáról a salánki születésű dr. Kész Barnabás történész, főiskolai docens és lelkes hagyományörző személyes közléséből kaptunk hiteles információt, amit neki ezúton is megköszönünk. Az Országzászló a régi iskola melletti park közepén állt. A szovjethatalom idején eltávolították, és helyére Sztálin szobrát állították. 1956 után, amikor a nagy kommunista vezér szobrát is elbontották, a beton talapzatot virágágyás takarta el. 2003-ban a Mikes Kelemen Hagyományörző Alkotótáborban Koltay László püspökhatvani fafaragó a falu részére egy Rákóczi-szobrot készített. A kb. egy tonna súlyú, 3,3 m magas, 1,2 m alsó és 1,1

Az egykori Országzászló helyén állított Rákóczi-szobor. (Horváth Ferenc felvétele.)

m felső átmérőjű alkotást az Országzászló megmaradt és a föld alól előásott talapzatára állították. 2003. május 25-én ünnepélyesen avatták fel.

Tehát a többi Országzászlóhoz hasonlóan a salánkit is elsodorta a szovjethatalom. A felállított országzászlóról nem találtunk fényképfelvételt.

Ide kívánczik két Salánknak adományozott ereklyezészló kalandos története is. Az egyikről a *Zalamegyei Ujság* 1939. február 4-i számában tudósított: *„Botfa község a folyó tanévben a népművelési előadásokat zászlószenteléssel vezette be, mely zászlót az Országos Ereklyezészló Nagybizottság útján Salánk község iskolájának ajánlott fel, mint a legszélsőbb határmenti szinmagyar és törzsgyökeres kuruc község iskolájának. A salánki iskolától viszont most Botfa község iskolája egy diszes okirat kíséretében megkapta azt a zászlót, mely már 1938. év november 6-án, vagyis a magyar honvédek bejövetele előtt lengett az iskola ormán és hirdette a felszabadulás szent örömét.”*

Botfa község 1981 óta Zalaegerszeg része. 2007-ben a botfai iskola felvette a kapcsolatot Salánkkal, és a következő évben ellátogattak az egykori testvértelepülésre. Meglepetésükre kiderült, hogy a hét évtizeddel korábban küldött zászlót a salánkiak megőrizték. A *Zalai Hírlap* 2008. július 15-i száma a leírja azt a nem mindennapi eseményt, amikor kézbe vehették nagyapáik adományát: *„Mindannyian meghatódtunk, amikor kezünkkel érinthettük, szemünkkel simogathattuk azt a címeres nemzeti zászlót, amit Botfa küldött a Felvidék visszacsatolásának emlékére Salánknak 1939-ben. Megtudtuk, hogy az események fordulatával a háború után egy másik hűségzászlóval és egy zászlószalaggal együtt a református gyülekezet rejtve, ereklyeként őrizte, és most, hogy az érdeklődés a zászlók sorsa felé fordult, a nemrég elhunyt lelkész özvegye átadta vendéglátónknak, s a salánki helytörténeti gyűjtemény becses darabjaként emlékeztetnek majd a jeles eseményre.”*

A cikkben említett másik feliratos zászlót a berettyóújfalui népiskola adományozta Salánknak a felszabadulás emlékére. Az **1938. nov. 2.** dátummal és nemzetiszínű emlékszalaggal ellátott zászlón a következő felirat olvasható:

A SALÁNKI REF LEÁNYEGYLETNEK.

FELSZABADULÁSUK EMLÉKÉRE.

A NÁBRÁD 3 REF. LEÁNY EGY.

FELAJÁNLÁSÁBÓL

A 12/II GPU SZD. TISZTIKARA ÉS LEGÉNYS.

A két ereklyezészlót a mindent vizslató kommunista rendszer elől Horkay Lajos református lelkész rejtette el. Továbbadta utódjának, Lajos Mihály lelkésznek, annak halála után pedig az özvegye, Czapáry Klára őrizte meg

az utókor számára. Ha már az Országzászlót nem is lehetett megmenteni, legalább ez a két ereklyezészló – a magyarság összetartozásának szimbólumaként – emlékezteti a derék salánkiakat és az utókort azokra a dicsőséges időkre.

A SALÁNKI MIKES-KÚT

Salánk ezer szállal kötődik a kuruc korhoz, a Nagyságos Fejedelemhez, az általa vezetett 1703–1711. évi szabadságharchoz. Úgy tartják, Esze Tamás és Kis Albert kuruc csapata a salánki Nagyerdőből indult Verecke felé, hogy találkozzon a Lengyelországból hazatérő II. Rákóczi Ferencsel. A községből sokan beálltak kurucnak, a salánki talpasok és karabélyosok közül 26 vitéz nevét a későbbi kiadványok is mint kitűnő szabadságharcosokat tartják számon. A szabadságharc végén, 1711. január 13-tól február 15-ig fegyverszünet volt érvényben. Ez alatt az idő alatt, január 31-én a fejedelem találkozott Pálffy János császári tábornaggal. Majd kihasználva a fegyvernugvást, megmaradt erdélyi tanácsosait és a magyarországi szenátorait Rákóczi tanácskozássra hívta össze Salánkra, Károlyi Sándor kuruc generális anyósa, Barkóczyné Koháry Judit vadászkastélyába. Választ kellett adni a császáriak békefeltételeire, valamint dönteni a további teendőkről. Rákóczi 1711. február 10-én érkezett meg és rendezkedett be a Helmec-hegy oldalában álló kastélyban. A február 12–14. között lezajlott tanácskozást Salánkon Rákóczi utolsó országgyűléseként emlegetik.

Erről a fejedelem az *Emlékiratokban* így vallott: „1711. januárjának vége felé a Munkács várától három mérföldre fekvő Salánkra hívtam össze a közelben tartózkodó szenátorokat és valamennyi erdélyi tanácsosomat. Magam is oda mentem, hogy tanácskozzam velük. Előadtam a szenátoroknak az okokat, amelyek arra bírtak, hogy ne vegyem tekintetbe a Pálffyval való találkozásommal szemben felmerülő aggályokat. Fő okom az az óhajítás volt, hogy ne vádolhassam magamat azzal, hogy Pálffyval igazságtalan voltam, és megmutassam a nemzetnek, hogy semmi sincs a világon, amit érdekeiért meg ne tennék. Azért hívtam össze a szenátust, hogy megtudjam véleményét, mit kell tennünk, ha a császárt levelem megindítja és valóban szerződést akar kötni velünk. Amikor ezt a javaslatot tettem, nem tévesztettem szem elől azt az esküt, amelyet mint a szövetezett rendek vezérlő fejedelme tettem. Ez az esküm arra kötelez, hogy a szenátussal egyetértve tárgyaljak a békéről, márpedig a szenátus egy része Lengyelországba ment át. [...]

Második előterjesztésem az orosz cártól remélhető segítség volt. Minthogy e fejedelmet éppen Lengyelországba várták, szerettem volna megtudni véleményüket, mi helyesebb a haza érdekében: ha a fegyverszünet végével bezárkózom munkácsi váramba, vagy ha átmegyek Lengyelországba, hogy a nevezett fejedelemmel tárgyaljak? Mindnyájuknak az volt a véleményük, hogy összehasonlíthatatlanul jobban tenném, ha Lengyelországba mennék, mint ha a nevezett várba zárkóznék.” (Lásd: Rákóczi Ferenc Emlékiratok, Arcanum-adatbázis)

Rákóczi Ferenc *Vallomások* című visszaemlékezéseiben (*Alexandra Kiadó*) a salánki tanácskozás kapcsán leírja azt is, ami benne akkor lejátszódott: „... a szilárd elhatározásnak, hogy távozom az országból, mielőtt kivárva a fegyverszünet végét, az út vagy lezárul előttem, vagy a háborús zavargások közepette nehezebbé válik. Ennélfogva már azért is nagyobb sürgősséget színelve, hogy a hamarosan Lengyelországba érkező muszka cárral tárgyalni tudjak, elterjesztve visszatérésem reményét, udvaromnak egy részével hirtelen elutaztam Salánkról, és csupán az országhatárról írtam a megmaradt hadseregével Olcsván tartózkodó Károlyi grófnak egy, talán a kelleténél bőbeszédűbb levelet, amelyben távollétem idejére rábíztam a hatalmat a katonai és politikai ügyekben való intézkedéshez, fölfedvén hirtelen utazásom okait, és megtoldván még egyéb közlendőkkel, mely a dolgok állására, az erődítmények szigorú védelmére és ellátására vonatkozott.”

Barkóczyné vadászkastélyát 1717-ben a betörő krimi tatárok felégették, mára csak a borospince maradt meg belőle. A hagyomány szerint, mivel akkor a mocsaras vidéken kevés jó ivóvíz volt, Mikes Kelemen az itt tartózkodás alatt egy közeli tiszta vizű forrásból hordta az ivóvizet urának a kastélyba. Ez a forrás, illetve a később erre ráépített kút a hűséges apród nevét őrzi. A fálubeliek a Mikes név torzított, népies alakjában a Nyikes-kútként emlegetik.

A község évszázadok óta hűen őrzi a fejedelem emlékét. Sajnos nem mindig volt ez könnyű. A cseh uralom idején a hatalom eltiport mindent, ami magyar volt, de a salánkiak mégis megtalálták a Rákóczi-emlékek életben tartásának módját. 1935-ben, amikor az ország megemlékezett Rákóczi halálának 200. évfordulójáról, a salánki tanácskozás megörökítésére a református templom karzatán emléktáblát avattak fel:

II. Rákóczy Ferenc
Fejedelem
salánki
országgyűlésének és
utolsó

**itt tartózkodásának
emlékére
1711 Febr. 11-18
Halála 200 éves évfordulóján
1835. Ápr. 8-án**

A tábla ma is a templom ékessége.

A magyar hagyományok ápolásának a második világháború után sem volt rózsás a helyzete. Erről a *Kárpátalja* című lap 2016. december 22-i számában Lajos Mihály így írt: „*A szovjet korszak sem kedvezett a megemlékezéseknek, sőt 1970-ben azt a kutat is betömték, ahonnan Mikes Kelemen hordta a friss vizet naponta a fejedelem asztalára. Am egy ismeretlen falubeli egy egyszerű fatáblát helyezett el ott, rajta Rákóczi arcképével, egy felvészt Petőfi-idézettel, valamint a fejedelem zászlójának az ábrázolásával.*”

A fentebb már említett Kész Barnabás ezzel a táblával kapcsolatban hiteles információval szolgált. A fatáblát valószínűleg édesapja, Kész Géza akkori történelemtanár, iskolaigazgató állíttatta. Egyébként a relikviát Kész Barnabás 2010 körül kapta meg Fazekas Ferencről.

A tábla egyik oldalán Rákóczi elnagyolt portréja mellett a következő felirat olvasható:

**II. Rákóczi Ferenc az önzetlen hazaszeretet eszményképe,
Hazánk szentje, szabadság vezére; Sötét éjben
fényes csillagunk, Óh Rákóczi, kinek emlékére
Lángolunk és sírva fakadunk! Vedd a zász-
lót, vedd szellemkezedbe S vidd előttünk, mint haj-
dan vivéd, S másvilági hangon lelkesítve
Erősítsd meg nemzetim szívét. Petőfi S.**

**A másik oldalon egy Rákóczi-zászló ábrázolása mellett pedig ez áll:
E dicső fejedelem a salánki kastélyban tartotta
az utolsó országgyűlését 1711. feb. 11-18. k.
Hadapródja Mikes Kelemen kutat építtetett,
már használhatatlan!**

A viszonylag vastag fatábla alsó oldalélén szerepel a készítés dátuma: **1970**. Ebből következtethető, hogy a tábla eredetileg magasan lehetett a kútra erősítve, ráadásul úgy, hogy mindkét oldala teljes egészében látható volt.

Később azonban a kút egész környéke az enyészete lett. A rendszerváltás hajnalán, 1990-ben Rákóczi és Mikes emlékének megőrkítésére Várad-Sternberg János ungvári történész, egyetemi tanár javaslatára a forrás

Az egyszerű emlékjel két oldala. (Kész Barnabás felvételei.)

mellett hozzáláttak egy emlékhely kialakításához. Kitisztították a kutat, és tölgyfából egy autentikus gémeskutat építettek rá. Az emlékhely másik részét két viski mester kivitelezésében, faragott, szürke gránitkövekből emelt emléköbelszék alkotta. Az obeliszkre a budapesti Zichy Galéria támogatásával emléktáblát helyeztek. Az emléktábla felső részén bronz dombormű volt: II. Rákóczi Ferenc és Mikes Kelemen kettős portréja – Nagy Lajos Imrenyiregyházi szobrász alkotása. Alatta pedig a következő felirat:

**II. RÁKÓCZI FERENC ÉS MIKES KELEMEN
ITT TARTÓZKODÁSÁNAK ÉS AZ
1711-ES SALÁNKI TANÁCSKOZÁS EMLÉKÉRE
EMELTE SALÁNK KÖZSÉG LAKOSSÁGA ÉS A ZICHY GA-
LÉRIA 1991 MÁJUSÁBAN**

Az 1991. május 26-i avatóünnepségen és az ekkor megrendezett nemzetközi tudományos konferencián neves kárpátaljai és anyaországi politikusok és kuruckor-kutatók vettek részt. Teljes volt az öröm a rendszerváltás által kiváltott egyébként is euforikus légkörben.

De nem sokáig! Az emlékhely nagyon rövid időn belül, már 1992-ben a vandalizmus áldozatává vált. Először eltűntek az emlékhely betonszegélyei, ezek némelyikét a kútba dobták, majd a kútvödör, a kútostor is eltűnt. Hamarosan pedig a bronz domborműnek is lába kélt. Az egykori büszkeség siralmas állapotba került.

*Az avatáson készült fotón jól kivehető az eredeti emléktábla.
(Kárpátalja, 1991. 10. szám)*

A falu 1995–96-ban összefogott, társadalmi munkával felújították a kút-
tat, rendezték a területet. Közadakozásból és dr. Kovács Elemér, a KMKSZ
nagyszülősi járási elnökének támogatásával az obeliszkre új, a színesfém-
tolvajlásnak alapot nem szolgáltató márványtáblát helyeztek. Kolozsváry
László tiszaujlaki képzőművész alkotásán a következő szöveg olvasható:

**PRO PATRIA ET LIBERTATE
MIKES KÚTJA
II. RÁKÓCZI FERENC
ÉS
MIKES KELEMEN
ITT TARTÓZKODÁSÁNAK
EMLÉKÉRE
1711. FEBRUÁR 11–18.
1995**

Az 1996-ban megújult emlékmű az ezredfordulón. (A szerző felvételei.)

A megújult emlékművet 1996. május 18-án avatták fel. Ez az emléktábla látható ma is. A rongálások sajnos nem maradtak el. 2019-ben a romossá vált gémeskút helyett egy jelképes, fedett emlékkút épült.